

1976-01-01

พุทธศาสนาชาวบ้าน

อมรา พงศาพิชญ์

Follow this and additional works at: <https://digital.car.chula.ac.th/cujss>

Part of the [Social and Behavioral Sciences Commons](#)

Recommended Citation

พงศาพิชญ์, อมรา (1976) "พุทธศาสนาชาวบ้าน," *Journal of Social Sciences*: Vol. 13: Iss. 3, Article 4.
Available at: <https://digital.car.chula.ac.th/cujss/vol13/iss3/4>

This Article is brought to you for free and open access by the Chulalongkorn Journal Online (CUJO) at Chula Digital Collections. It has been accepted for inclusion in Journal of Social Sciences by an authorized editor of Chula Digital Collections. For more information, please contact ChulaDC@car.chula.ac.th.

พุทธศาสนาชาวบ้าน

อมรา พงศาพิชญ์

ประเทศไทยในปัจจุบันอยู่ในระยะที่กำลังเปลี่ยนแปลงและประชาชนส่วนมากกำลังอยู่ในภาวะที่วุ่นวายเพราะตัดสินใจไม่ได้ว่าชนบทธรรมเนียมประเพณีส่วนใดเป็นส่วนที่ควรจรรักษาไว้ และส่วนใดเป็นส่วนที่ควรจะตัดทิ้งไป บทความนี้มีจุดประสงค์ที่จะวิเคราะห์พุทธศาสนาในสังคมไทยตามความคิดทางสังคมวิทยาศาสนา และเป็นการพยายามมองศาสนาโดยไม่เอาความรู้สึกและความเชื่อส่วนบุคคลเข้าไปเกี่ยวข้อง

การพิจารณาเรื่องศาสนาจำเป็นจะต้องเข้าใจว่า เราอาจจะพิจารณาศาสนาได้ในระดับต่างๆ กัน คำจำกัดความของคำว่า “ศาสนา” ในพจนานุกรมราชบัณฑิตยสถานกล่าวว่า คำว่า “ศาสนา” รวมลัทธิความเชื่อซึ่งอาจแบ่งได้คือ ๑. พระธรรมและ ๒. หลักศีลธรรม นอกจากนี้ยังรวมทั้งการกระทำตามคำสั่งสอนซึ่งรวมถึงการปฏิบัติตนทั้งในส่วนที่เกี่ยวกับชีวิตประจำวัน และในส่วนที่เกี่ยวกับพิธีกรรม สรุปว่าการพิจารณาศาสนาต้องพิจารณาทั้งลัทธิความเชื่อและการปฏิบัติ ในบทความนี้ในส่วนแรกจะชี้ให้เห็นถึงลัทธิความเชื่อในสังคมไทยซึ่งอาจแบ่งได้เป็นแบบพุทธ แบบพราหมณ์ และแบบไสยศาสตร์ และในส่วนต่อไปจะชี้ให้เห็นว่า การรวมกันของลัทธิความเชื่อแบบต่างๆ ส่วนใหญ่จะเกิดขึ้นเมื่อมีการแผ่กระจายของระบบความเชื่อ และประชาชนในระดับท้องถิ่นจะรับเอาพิธีกรรมของระบบความเชื่อต่างๆ มาโดยประชาชนมองไม่เห็นถึงความขัดแย้งในระบบความเชื่อ เพราะประชาชนไม่สนใจในระบบความเชื่อเท่ากับสนใจในพิธีกรรม ประชาชนไม่ได้เสียเวลามานั่งวิเคราะห์ระบบความเชื่อแบบต่าง ๆ แต่รับเอาพิธีกรรมมา เพราะพิธีกรรมแต่ละอย่างก็มีหน้าที่ประโยชน์ในการตอบสนองความต้องการของประชากร

ศาสนาพุทธ ศาสนาพราหมณ์และไสยศาสตร์

ถ้าจะถามคำถามว่าพุทธศาสนาคืออะไร ชาวไทยส่วนใหญ่มักจะตอบอย่างลวกซึ่งไม่ได้ นอกจากจะตอบว่าพุทธศาสนา คือ ระบบความเชื่อที่มีพระพุทธเจ้าเป็นองค์ศาสนาและสอนให้คนเป็นคนดี การที่จะตอบคำถามที่ว่าพุทธศาสนาคืออะไร จำเป็นที่จะต้องพิจารณาถึงระบบความเชื่อต่างๆ ที่มีอยู่ในสังคมไทยเสียก่อน ระบบความเชื่อในสังคมไทยที่สำคัญๆ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการวิเคราะห้พุทธศาสนาก็คือ ระบบความเชื่อทางไสยศาสตร์ ระบบความเชื่อทางศาสนาพราหมณ์และระบบความเชื่อทางศาสนาพุทธ การที่ระบบความเชื่อทางไสยศาสตร์และระบบความเชื่อทางศาสนาพราหมณ์มีส่วนเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา เป็นเพราะระบบความเชื่อทั้งสองอย่างนี้มีอยู่ในสังคมก่อนที่ศาสนาพุทธจะเข้ามามีบทบาท

ความเชื่อทางไสยศาสตร์คือความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ เป็นต้นว่า ผีสงเทวดา นางไม้ ฯลฯ ความเชื่อทางไสยศาสตร์เกิดขึ้นในระยะแรกๆ เมื่อมนุษย์พยายามค้นหาคำตอบเกี่ยวกับปรากฏการณ์ทางธรรมชาติที่ไม่สามารถหาคำตอบจากความรู้เดิมที่มีอยู่เกี่ยวกับธรรมชาติได้ คำอธิบายว่า พายุ ร้อง พายุผ่า หรือภูเขาไฟระเบิดเกิดขึ้นเพราะอิทธิพลและอำนาจของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรือสิ่งที่มีอำนาจ “เหนือธรรมชาติ” ย่อมเป็นคำตอบที่มนุษย์สมัยโบราณยอมรับ เพราะผู้ที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติเท่านั้นคือผู้ที่สามารถควบคุมพฤติกรรมของธรรมชาติได้ ความเชื่อทางไสยศาสตร์จึงเป็นความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติ ซึ่งเกิดขึ้นในสมัยโบราณและไม่มี การจดบันทึกเกี่ยวกับความเชื่อแต่ละชนิดและศาสนาผู้เป็นผู้ริเริ่มความเชื่อนั้นๆ ขึ้นมา การติดต่อกับผู้มีอำนาจเหนือธรรมชาติทำได้โดยพิธีกรรมทางไสยศาสตร์ เป็นต้นว่า การใช้เวทย์มนต์คาถา โดยผู้ประกอบพิธีกรรม คือ พ่อมด หมอผี คนทรง หรือจ๋าว แล้วแต่กรณี

ความเชื่อของศาสนาพราหมณ์เริ่มเกิดขึ้นในประเทศอินเดีย ก่อนสมัยพุทธกาลรวมความเชื่อเกี่ยวกับเทพเจ้าต่างๆ เช่น พระอินทร์ พระพรหม พระวิษณุ พระศิวะ มีหลักปรัชญาสำคัญๆ คือ การเวียนว่ายตายเกิด วรรณะ และกฎแห่งกรรม ก่อนที่จะเกิดความเชื่อทางศาสนาพราหมณ์ ความเชื่อทางไสยศาสตร์ได้มีอยู่ในประเทศอินเดียแล้ว และเมื่อเกิดความเชื่อทางศาสนาพราหมณ์ขึ้นในอินเดีย จึงได้มีการผนวกเอาความเชื่อทางไสยศาสตร์เข้าไว้ในความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ด้วยในบางส่วน

เมื่อพระพุทธเจ้าทรงสำเร็จ ปรีณิพพานและได้เริ่มสอนพุทธ ปรัชญาให้กับชาวอินเดีย นั้น ท่านมิได้ปฏิเสธหลักของศาสนาพราหมณ์ซึ่งเป็นความเชื่อที่มีอยู่ในประเทศอินเดีย ในสมัยนั้น

ด้วยในบางข้อ เช่น เรื่องกฎแห่งกรรม และเรื่องการเวียนว่ายตายเกิด ทั้งนี้คงเป็นด้วยเหตุ ๒ ประการคือ

๑. ภูมิหลังของพระพุทธเจ้าคือผู้ที่นับถือศาสนาพราหมณ์ ตัวท่านอยู่ในวรรณะพราหมณ์ การที่ท่านได้ลาออกผนวชและแสวงหาสัจธรรมนั้น ท่านได้ออกไปพร้อมกับพื้นความรู้และปรัชญาของศาสนาพราหมณ์ ฉะนั้นท่านจึงมิได้ปฏิเสธปรัชญาของศาสนาพราหมณ์บางข้อ เพราะไม่ได้ถือว่าเป็นสิ่งที่จะต้องปฏิเสธ

๒. ภูมิหลังของชาวอินเดียในสมัยนั้นคือผู้ที่นับถือศาสนาพราหมณ์ การที่พระพุทธเจ้าจะสอนพระธรรมให้ประชาชนชาวอินเดียยอมรับได้นั้น จำเป็นที่จะต้องสอนพระธรรมให้สอดคล้องกับความเชื่อที่ประชาชนมีอยู่แล้ว ฉะนั้นพระพุทธเจ้าจึงทรงมิได้ปฏิเสธความเชื่อเรื่องการเวียนว่ายตายเกิดและกฎแห่งกรรม

ผู้ที่ศึกษาพุทธศาสนาในสมัยปัจจุบันหลายท่าน ที่อาจจะเรียกตัวเองว่า “พุทธใหม่” หรือผู้ที่พยายามศึกษาศาสนาพุทธแบบสมัยใหม่จะไม่ยอมรับว่าความเชื่อเรื่องการเวียนว่ายตายเกิด (ชาติันและชาติหน้า) เป็นเรื่องที่ป็นปรัชญาพุทธศาสนาที่แท้จริง แต่ในพระไตรปิฎกและตำนาน พระเจ้าหรรษาติก็ปรากฏว่าความเชื่อเรื่องชาติันชาติหน้ามีปรากฏอยู่ทั่วไป ชาว “พุทธใหม่” อาจจะอ้างว่า พระพุทธเจ้าไม่ได้สอนเรื่องการเวียนว่ายตายเกิดและการที่ความเชื่อเรื่องนี้มีปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎก เป็นเพราะพวกสานุศิษย์ของพระพุทธเจ้าเป็นผู้บรรจุเอาเรื่องนี้เข้าไป โดยที่พระพุทธเจ้ามิได้ทรงมีส่วนเกี่ยวข้อง ข้ออ้างนี้อาจจะฟังชันถ้าพระไตรปิฎกที่ร่างขึ้นเป็นพระไตรปิฎกที่ร่างขึ้นหลังจากที่พระพุทธเจ้าเสด็จปรินิพพานไปเป็นร้อย ๆ ปี แต่ปรากฏว่า การประชุมสงฆ์เพื่อสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่หนึ่งถึงครั้งที่สี่เกิดขึ้นในประเทศอินเดียในช่วงพุทธศตวรรษที่หนึ่งถึงสี่ การประชุมครั้งที่ห้าและครั้งที่หกเกิดขึ้นในประเทศพม่า ครั้งที่ห้าสมัยพระเจ้ามินทง (พ.ศ. ๒๓๘๘-๒๔๒๑) และ ครั้งที่หกสมัยนายกรัฐมนตรีอู๋ (พ.ศ. ๒๔๔๗)* ฉะนั้นจะเห็นได้ว่าในช่วงที่มีการสังคายนาพระไตรปิฎกนั้น อิทธิพลของพระพุทธเจ้ายังทรงมีอยู่มากและไม่น่าที่จะมีการเติมแต่งเรื่องสำคัญ ๆ เช่นความเชื่อเรื่องการเวียนว่ายตายเกิดลงในพระไตรปิฎก ถ้าความเชื่อนี้เป็นความเชื่อที่ขัดต่อคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า

๑. Spiro, Melford, Buddhism and Society. N. Y.: Harper and Row, 1970. p. 382

ความเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรมก็เป็นความเชื่อที่มีรากฐานมาจากศาสนาพราหมณ์ และเป็นส่วนสำคัญในพุทธศาสนา “ชาวพุทธใหม่” ที่พยายามตัดเรื่องชาตินี้ชาติหน้าออกจากความเชื่อทางพุทธศาสนาได้พยายามแปลคำว่า “กรรม” ว่าเป็นผลของการกระทำ ซึ่งจะมีผลต่อมนุษย์เราในชีวิตนี้อาจจะทันทีหรือต่อมายุภายหลัง ไม่เกี่ยวข้องกับเรื่องชาตินี้และชาติหน้าแต่อย่างใด อย่างไรก็ตามผู้เขียนคิดว่า ความเชื่อเรื่องชาตินี้ชาติหน้า (หรือการเวียนว่ายตายเกิด) และความเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรมเป็นความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ซึ่งเป็นส่วนสำคัญในปรัชญาพุทธศาสนา

ในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช เมื่อพุทธศาสนาได้แผ่กระจายออกนอกประเทศอินเดียไปยังประเทศจีนและประเทศต่างๆ ในเอเชียอาคเนย์ ประเทศต่างๆ เหล่านี้ก็ได้มีระบบความเชื่ออยู่ในสังคมแล้ว ในประเทศจีนมีลัทธิเต๋าและขงจื้อ รวมอยู่กับความเชื่อทางไสยศาสตร์ ในประเทศเอเชียอาคเนย์ส่วนใหญ่จะมีแต่ความเชื่อทางไสยศาสตร์ที่มีอยู่นานมาแล้ว พระสงฆ์ผู้มีหน้าที่เผยแผ่พุทธศาสนาจะสอนพุทธศาสนาให้แก่ชาวเอเชียอาคเนย์ด้วยวิธีใดไม่ปรากฏ แต่ผลที่ได้ก็คือ ประชาชนเอเชียอาคเนย์ส่วนใหญ่ยอมรับปรัชญาพุทธศาสนาที่ได้จาก พระสงฆ์ ผู้ธรรมจาริกโดยนำมาผนวกเข้ากับความเชื่อทางไสยศาสตร์ที่มีอยู่เดิม ระบบความเชื่อทางศาสนาในประเทศต่างๆ ในเอเชียอาคเนย์จึงมีลักษณะรวม คือมีทั้งความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ซึ่งมีปรัชญาหลักๆ คือการเวียนว่ายตายเกิดและกฎแห่งกรรม ความเชื่อของศาสนาพุทธซึ่งเป็นความเชื่อในหลักธรรมและความเชื่อทางไสยศาสตร์ซึ่งเกี่ยวกับอิทธิพลของผู้มีอำนาจเหนือธรรมชาติ ในชมพูทวีปในสมัยที่มีการแบ่งแยกเป็นอาณาจักรต่างๆ เช่น อาณาจักรจัมปา อาณาจักรกัมพูชา อาณาจักรลานนา อาณาจักรทวารวดี อาณาจักรศรีเกษตร ปรากฏว่ามีพราหมณ์จากประเทศอินเดียเข้ามาอยู่มากมาย พราหมณ์บางคนได้แต่งงานกับเจ้าหญิงของอาณาจักร และได้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการบริหารประเทศไปด้วย ในขณะที่พราหมณ์อีกกลุ่มหนึ่งซึ่งมีวิชาความรู้ทางโหราศาสตร์ได้ทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาของเจ้าผู้ปกครองอาณาจักร มีผลทำให้เป็นผู้มีอิทธิพลในการบริหารประเทศและมีส่วนในการเผยแผ่พิธีกรรมของศาสนาพราหมณ์อย่างเต็มที่ ทั้งนี้เพราะพราหมณ์เหล่านี้มีหน้าที่เป็นผู้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาด้วย ผลก็คืออิทธิพลของศาสนาพราหมณ์ได้แผ่กระจายเข้ามาในสังคมพุทธศาสนาอีกสกลกหนึ่ง และมีอิทธิพลให้เห็นอยู่จนกระทั่งปัจจุบันนี้

ฉะนั้น จะเห็นได้ว่าศาสนาพุทธโดยทั่วไป (ในทุกประเทศ) อาจแยกออกได้เป็น ๒ แบบ คือ ศาสนาพุทธตามหลักพระคัมภีร์ตามคำสั่งสอนของพระศาสดา (doctrinal Buddhism) และศาสนาพุทธแบบชาวบ้าน (popular Buddhism) คือแบบที่ผสมผสานกับความเชื่ออย่างอื่นจนชาวบ้านแยกกันไม่ได้ว่าส่วนไหนมาจากศาสนาพุทธแท้ ๆ ผู้ที่สนใจในเรื่องนี้จริง ๆ จึงจะยอมเสียเวลามานั่งพิจารณาว่าส่วนไหนมาจากระบบความเชื่ออะไร ข้อแตกต่างระหว่างความเชื่อตามหลักคัมภีร์กับความเชื่อระดับชาวบ้านนี้เป็นเรื่องธรรมดา Robert Redfield นักมานุษยวิทยาชาวอเมริกัน^๒ ได้ชี้ให้เห็นถึงข้อแตกต่างในระดับความเชื่อที่มีอยู่ในสังคมต่าง ๆ และได้เสนอทฤษฎีว่า เราอาจจะแบ่งแยกวัฒนธรรมออกเป็น ๒ ระดับคือ ระดับ Great Tradition (วัฒนธรรมหลัก) และระดับ little tradition (วัฒนธรรมชาวบ้าน) โดยที่ทั้งสองระดับยังเกี่ยวข้องกันและแยกจากกันไม่ได้ ระดับแรกคือความเชื่อตามกฎเกณฑ์ที่มีบัญญัติไว้ เช่น เมื่อจะประกอบพิธีกรรมอะไรก็มักจะต้องพยายามทำให้ตรงตามกฎเกณฑ์ของพิธีกรรมนั้น ๆ ที่สุดไม่ผิดเพี้ยน วัฒนธรรมหลักส่วนใหญ่จะเริ่มเกิดขึ้นในเมืองซึ่งเป็นจุดศูนย์กลางของความเจริญและเป็นที่ซึ่งรักษาไว้ซึ่งความถูกต้องของกฎเกณฑ์ต่างๆ ความเชื่อทางศาสนา กฎหมาย และประเพณีต่าง ๆ ที่เริ่มเกิดขึ้นในเมืองจะมีการอนุรักษ์ทำให้อยู่ในลักษณะที่เป็น “ของแท้” ต่อมาเมื่อเกิดการแผ่กระจายของวัฒนธรรมและกฎเกณฑ์ต่าง ๆ เหล่านี้แผ่กระจายห่างไกลไปจากจุดเริ่มต้นจะปรากฏว่า ขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อ กฎหมาย ฯลฯ จะอยู่ในลักษณะที่ผิดเพี้ยนไปจากต้นตำรับเดิม แต่ก็ยังมีเค้าของเดิม ความผิดเพี้ยนที่เกิดขึ้นทำให้เกิดวัฒนธรรมอีกระดับหนึ่งหรืออีกแบบหนึ่งซึ่งเรียกว่า “วัฒนธรรมชาวบ้าน” เราจะเห็นว่าชาวชนบทมักจะได้รับสมญาว่าเป็นคนที่ไม่รู้จักกฎเกณฑ์ทางสังคม กิริยามารยาทก็ไม่ได้รับการฝึกปรือ การแต่งกายบางครั้งก็ไม่เหมาะสม ฯลฯ^๕ ๕๕ เป็นเพราะว่า กิริยามารยาทและกฎเกณฑ์ทางสังคมเป็นสิ่งที่ชาวเมืองสร้างขึ้นมาใช้กัน และได้มีการแผ่กระจายไปยังชนบทบ้าง แต่อยู่ในลักษณะที่ไม่ทั่วถึง ในสมัยโบราณจะประกฏว่าคนที่อยู่ในวังเท่านั้น จึงจะเป็นผู้ที่มีความรู้เกี่ยวกับวิธีปฏิบัติตนให้ถูกต้องในสังคมและพวกชาววังมักจะเป็นผู้ที่ได้รับคำยกย่องอยู่เสมอ ปัจจุบันเหตุการณ์เปลี่ยนไปวังไม่

๒ Robert Redfield Peasant Society and Culture. Chicago: The University of Chicago Press, 1965, pp. 41-42.

ได้เป็นศูนย์กลางของวัฒนธรรมแต่เพียงแห่งเดียว และระบบการสื่อสารคมนาคมก็เจริญมากขึ้น จนข้อแตกต่างระหว่างวัฒนธรรมหลักและวัฒนธรรมชาวบ้านมีน้อยลง แต่ก็ยังมีให้เห็นอยู่

ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับศาสนาพุทธ ผู้รู้ “วัฒนธรรมหลัก” มักจะเป็นพระสงฆ์ผู้มีหน้าที่รักษาและเผยแพร่วรรณกรรมทางศาสนา แต่โดยที่ศาสนาพุทธเกิดขึ้นในประเทศอินเดียเมื่อ ๒๕๐๐ กว่าปีมาแล้ว “วัฒนธรรมหลัก” ที่ได้รับถ่ายทอดมาก็มีการเปลี่ยนแปลงบ้าง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงเวลาที่ไม่ได้มีการจดบันทึกไว้ เมื่อมีการสร้างพระไตรปิฎก พระภิกษุสงฆ์ส่วนใหญ่ก็ถือเอาพระไตรปิฎกเป็นต้นตำราเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา และในการวิเคราะห์ในแนวของ Redfield นั้นเราต้องยอมรับว่า ในระยะหนึ่ง พระไตรปิฎกก็คือ “วัฒนธรรมหลัก” และผู้ที่รู้พระไตรปิฎกก็คือผู้ที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา เป็นผู้ที่มีสังคมยกย่องนับถือ

เท่าที่กล่าวมานี้จะเห็นได้ว่า “วัฒนธรรมหลัก” นั้นมีให้เห็นเฉพาะในหมู่ชนส่วนน้อยในหมู่ชนชั้นสูงของสังคมเท่านั้น เมื่อ “วัฒนธรรมหลัก” แผ่กระจายออกไปมีลักษณะผิดเพี้ยนไปจากของเดิมโดยเน้นทางค่านิยมพิธีกรรมมากขึ้นและเข้าอยู่ในลักษณะ “วัฒนธรรมชาวบ้าน” การที่เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นนี้เป็นเพราะ “วัฒนธรรมหลัก” ขาดส่วนประกอบที่ชนส่วนใหญ่ต้องการ ในสังคมชาวพุทธระบบความเชื่อทางศาสนาพราหมณ์และไสยศาสตร์ เป็นส่วนประกอบที่มีหน้าที่ประโยชน์ต่อสังคมทั้งในระดับจิตใจของแต่ละบุคคลและในระดับชุมชน ทางด้านจิตใจตามทฤษฎีจิตวิทยา ประชาชนมีความต้องการทางด้านจิตใจและความเชื่อในไสยศาสตร์จะสามารถตอบสนองความต้องการทางจิตใจของประชาชนได้ ในระดับสังคมความเชื่อทางศาสนาพราหมณ์และไสยศาสตร์ซึ่งเน้นทางค่านิยมพิธีกรรมมากขึ้น มีบทบาทในการรวมคนในชุมชนให้มาประกอบพิธีกรรมร่วมกัน สร้างความสามัคคีและทำให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้

การวิเคราะห์พุทธศาสนาของนักมานุษยวิทยาตะวันตก

ชาวตะวันตกผู้ที่สนใจศึกษาพุทธศาสนาในสังคมไทยและได้พยายามวิเคราะห์พฤติกรรมทางศาสนามักจะเป็นนักมานุษยวิทยาอเมริกัน ผู้เขียนใคร่จะขอสรุปผลงานของนักมานุษยวิทยาที่ได้ศึกษาเกี่ยวกับลักษณะของความเชื่อทางพุทธศาสนาในสังคมไทยพอสังเขป นักวิชาการที่ศึกษาเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์ หรือวัดหรือความสัมพันธ์ ระหว่างศาสนาพุทธกับการพัฒนาประเทศ จะไม่รวมไว้ในบทความนี้

Robert Textor ได้ศึกษาเกี่ยวกับระบบความเชื่อและทำการค้นคว้าเกี่ยวกับลักษณะ และชนิดของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีอยู่ในหมู่บ้านบางชั้น โดยรวมพระพุทธรเจ้า เทวดา ผี และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหมดที่เกี่ยวกับเครื่องรางของขลังและทำบุญเอาไว้เพื่อวิเคราะห์ Textor ได้เสนอผลของการวิเคราะห์ว่า ในสังคมชาวพุทธที่บางชั้นมีระบบความเชื่อที่สำคัญ ๓ ระบบคือ ^๓

๑. ระบบความเชื่อทางพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับศีลธรรม รวมความเชื่อเกี่ยวกับกฎแห่งกรรมด้วย

๒. ระบบความเชื่อทางไสยศาสตร์ที่ไม่เกี่ยวข้องกับศีลธรรม คือการพยายามประกอบพิธีกรรมทางไสยศาสตร์เพื่อผลประโยชน์ส่วนบุคคล และเพื่อความต้องการทางโลก เช่น การประกอบพิธีกรรมเพื่อขอฝน หรือขอให้พืชผลที่เพาะปลูกไว้เก็บเกี่ยวได้ผลดีเป็นต้น

๓. ระบบความเชื่อทางโหราศาสตร์ ซึ่งเกี่ยวข้องกับการทำนายอนาคตและไม่สัมพันธ์กับหลักศีลธรรมหรือการพยายามประกอบพิธีกรรมเพื่อผลประโยชน์ในภายหน้า

การแบ่งระบบความเชื่อในแนวของ Textor นี้มองดูเผินๆ จะรู้สึกว่าแตกต่างไปจากการแบ่งที่ผู้เขียนได้กล่าวถึงในตอนต้น แต่ความจริงข้อแตกต่างที่เห็นเป็นข้อแตกต่างในรายละเอียด การแบ่งระบบความเชื่อเป็น ๓ ระบบตามแบบของ Textor นั้น ระบบแรกก็คือ ระบบทางพุทธศาสนา ระบบที่สองคือระบบทางไสยศาสตร์และระบบที่สามคือ ระบบทางศาสนาพราหมณ์ ส่วนการที่ Textor จะกล่าวว่าระบบความเชื่อทางไสยศาสตร์คือระบบที่ไม่เกี่ยวข้องกับศีลธรรมนั้น ก็อาจจะมีการโต้แย้งได้ว่า ระบบความเชื่อทางไสยศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับศีลธรรมก็มี และการประกอบพิธีกรรมทางไสยศาสตร์ที่ผิดศีลธรรมก็มี เช่นการทำเสน่ห์ยาแฝด ฉะนั้นระบบความเชื่อทางไสยศาสตร์ในข้อ ๒ นี้คงจะต้องขยายความว่าเป็นระบบความเชื่อที่ไม่ได้เกี่ยวข้องกับศีลธรรมโดยตรง หรือไม่ได้เน้นทางด้านศีลธรรม แต่อาจจะเกี่ยวข้องกับศีลธรรมได้ ผิดกับระบบความเชื่อทางพุทธศาสนาซึ่งเน้นทางด้านศีลธรรม

ส่วนระบบความเชื่อทางโหราศาสตร์ตามแนวความคิดของ Textor นั้น เป็นระบบความเชื่อที่เน้นทางด้านการทำนายอย่างเดียว ไม่ได้รวมถึงพิธีกรรมอย่างอื่นด้วย แต่คำถามที่ตามมาก็คือ พิธีกรรมที่เกี่ยวกับการต่ออายุคนหรือการสะเดาะเคราะห์ ซึ่งเป็นพิธีกรรมที่มีผลมาจากคำทำนายทางโหราศาสตร์ จะรวมให้เป็นส่วนหนึ่งของระบบความเชื่อทางโหราศาสตร์ได้หรือไม่

^๓ Robert Textor. An Inventory of Non-Buddhist Supernatural Objects in Central Thai Village, Ph D. Thesis, Cornell University. 1960

ถ้าจะแปลตามคำจำกัดความที่ Textor ให้ไว้ตรงๆ ก็คงจะต้องตอบว่า พิธีกรรมเหล่านั้นเป็นพิธีกรรมทางไสยศาสตร์ซึ่งมีป้อนอยู่ในศาสนาพราหมณ์ เพราะตามที่ได้อธิบายไว้แล้วในตอนต้นของบทความนี้ว่า ศาสนาพราหมณ์ที่มีอยู่ในประเทศอินเดียและที่ได้แผ่ขยายมายังชมพูทวีปในสมัยโบราณนั้นก็ไม่ใช่ว่าศาสนาพราหมณ์แท้ๆ แต่เป็นศาสนาพราหมณ์ที่มีไสยศาสตร์ป้อนอยู่ด้วย ฉะนั้นระบบความเชื่อทางโหราศาสตร์แบบที่ไม่มีไสยศาสตร์เจือปนอยู่นั้น ก็น่าที่จะแตกต่างจากระบบความเชื่อทางโหราศาสตร์ที่มีไสยศาสตร์เจือปนอยู่

Howard Kaufman พิจารณาพิธีกรรมทางศาสนาที่หมู่บ้านบางซวดและแบ่งพิธีกรรมออกเป็น ๔ แบบคือ^๔

๑. พิธีกรรมทางพุทธศาสนา คือการทำบุญที่วัดซึ่งเกี่ยวข้องกับพระสงฆ์และหรือพระพุทธรูปโดยตรง

๒. พิธีกรรมแบบพราหมณ์-พุทธ เช่น พิธีกรรมในประเพณีสงกรานต์ การสักการะถือเป็นพิธีกรรมที่สืบเนื่องมาจากความเชื่อในศาสนาพราหมณ์ ความเชื่อในพระยานาคให้หนักเป็นความเชื่อตามตำนานพราหมณ์ และการลอยกระทงเป็นพิธีกรรมซึ่งเกี่ยวข้องกับความเชื่อในศาสนาพราหมณ์

๓. พิธีกรรมแบบพราหมณ์-ไสยศาสตร์ คือพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับชีวิตคน เช่นการเกิด การโกนจุก การแต่งงาน การขึ้นบ้านใหม่และการตาย ส่วนมากการประกอบพิธีกรรมมักทำกันที่บ้าน รวมถึงการบูชาพระภูมิเจ้าที่ด้วย

๔. พิธีกรรมทางไสยศาสตร์ คือพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการเซ่นไหว้ผี และเจ้าพ่อเจ้าแม่ เช่นการเซ่นไหว้ของชาวประมงในการออกทะเลหรือการเซ่นไหว้ของชาวลาวโซ่ง เพื่อให้พืชผลออกงามดี เป็นต้น

การแบ่งพิธีกรรมตามแบบของ Kaufman ก็นับเป็นการแบ่งตามลัทธิในทำนองเดียวกันกับที่ได้กล่าวมาในตอนต้นและในทำนองเดียวกับที่ Textor ได้ทำ แต่การแบ่งของ Kaufman ละเอียดยิ่งกว่าของ Textor โดยมีการแยกพิธีกรรมทางศาสนาพราหมณ์ออกเป็นพิธีกรรมที่รวมศาสนาพุทธด้วยและพิธีกรรมที่รวมไสยศาสตร์ด้วย ผู้เขียนเห็นด้วยกับการแบ่งในแนวละเอียดนี้ เพราะตามความเป็นจริงแล้ว พิธีกรรมแบบผสมมีอยู่มากกว่าพิธีกรรมแบบที่จะเป็นพิธีกรรมทางพุทธ-

^๔ Howard Kaufman, Bangkhaud : A Community Study in Thailand, N.Y. J.J. Augustine Incorporated Publisher. 1960.

หรือพราหมณ์หรือไสยศาสตร์ล้วน ๆ การแบ่งในแนวของ Kaufman จึงนับว่าเป็นการแบ่งที่ตรงกับความจริง และการที่ไม่มีพิธีกรรมทางพราหมณ์แท้ ๆ ก็น่าจะเป็นเพราะว่าศาสนาพราหมณ์ที่มีอยู่ในสังคมพุทธ ได้เข้ามารวมอยู่ในระบบความเชื่อทางพุทธศาสนาและทางไสยศาสตร์ มากกว่าที่จะเป็นพิธีกรรมต่างหากซึ่งประกอบด้วยความเชื่อทางศาสนาพราหมณ์อย่างเดียว พิธีกรรมที่เน้นความเชื่อทางศาสนาพราหมณ์อย่างเดียวยังมีอยู่แต่เฉพาะในสังคมของชาวฮินดู ซึ่งนับถือศาสนาพราหมณ์และไม่มีอยู่ในสังคมพุทธ

Konrad Kingshill ศึกษาหมู่บ้านกู๋แดงและกล่าวว่า กู๋แดงเป็นหมู่บ้านที่นับถือพุทธศาสนาไม่ใช่ไสยศาสตร์ ^๕ (เนื่องจาก Kingshill เป็นมิชชันนารี ความคิดของเขาจึงผิดกับความคิดของมิชชันนารีส่วนมากในสมัยนั้นที่มักจะมองคนไทยในภาคเหนือว่าเป็นคนที่มีระบบความเชื่อทางไสยศาสตร์มากกว่าทางพุทธศาสนา) เหตุผลที่เขาคิดว่าชาวบ้านกู๋แดงเป็นชาวพุทธก็คือ บทบาทของวัดและภิกษุสงฆ์ในหมู่บ้าน ในส่วนนี้ผู้เขียนเห็นด้วยกับ Kingshill เพราะหมู่บ้านที่มีวัดพุทธและมีพระภิกษุสงฆ์ประกอบพิธีกรรมอยู่เป็นประจำ ก็น่าจะเป็นหมู่บ้านที่ประชาชนส่วนใหญ่นับถือพุทธศาสนา แต่ Kingshill กล่าวต่อไปว่า ถ้าความเชื่อทางไสยศาสตร์คือความเชื่อในเรื่องวิญญาณและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ตามทฤษฎีของ Robert Tylor ^๖ ศาสนาพุทธก็คือระบบความเชื่อทางไสยศาสตร์ด้วยเหมือนกัน การที่ Kingshill กล่าวเช่นนั้นเพราะ Kingshill คิดว่า ชาวกู๋แดงเป็นชาวพุทธ กู๋แดงมีวัดและพระภิกษุสงฆ์ แต่ชาวกู๋แดงก็นับถือผีสังฆางไม้ต่างๆ ซึ่งเป็นส่วนประกอบของความเชื่อทางไสยศาสตร์ ฉะนั้นในสายตาของ Kingshill การที่ชาวพุทธมีความเชื่อทางไสยศาสตร์ด้วยก็ย่อมจะหมายความว่า ศาสนาพุทธกับความเชื่อทางไสยศาสตร์คือสิ่งเดียวกัน ผู้เขียนไม่เห็นด้วยกับข้อสรุปนี้ เพราะตามที่ผู้เขียนได้กล่าวไว้ในบทความนี้ตั้งแต่ต้นแล้วว่า ศาสนาพุทธที่เข้ามาอยู่ในชมพูทวีปและในประเทศไทยนี้ ได้รวมเอาไสยศาสตร์และศาสนาพราหมณ์เข้าไปไปด้วย ลักษณะของการรวมกันทางความเชื่อทางศาสนานี้ภาษาอังกฤษเรียกว่า syncretism และไม่ใช่เรื่องแปลกประหลาดอะไร มีอยู่ให้เห็นทั่วโลก การที่ชาวพุทธจะมีความเชื่อทางไสยศาสตร์ด้วยก็เป็นผลของการเกิด little tradition หรือ “วัฒนธรรมชาวบ้าน” ตามแนวความคิดของ Redfield ^๗ มิได้หมายความว่าพุทธศาสนาจะต้องกลายเป็นไสยศาสตร์หรือไสยศาสตร์จะต้องกลายเป็นพุทธศาสนา

^๕ Konrad Kingshill . Ku Daeng-The Red Tomb. Bangkok : Christian College Press. ๑๙๖๕

^๖ Robert Tylor เป็นนักมานุษยวิทยาคนแรกสมัยศตวรรษที่ ๑๙ ซึ่งสนใจในเรื่องศาสนาและวิญญาณ เขาเป็นคนแบ่งระบบความเชื่อทางศาสนาออกเป็นแบบต่างๆและให้คำจำกัดความของคำว่า “animism” ซึ่งผู้เขียนใช้คำว่า “ไสยศาสตร์” ในบทความนี้

William Klausner ^๗ เป็นนักวิชาการอีกผู้หนึ่งที่ยอมรับว่ามีข้อแตกต่างระหว่างระบบความเชื่อทางศาสนาพุทธ ศาสนาพราหมณ์ และไสยศาสตร์ โดยยกตัวอย่างจากภาคอีสานให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างระบบความเชื่อต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสิ่งที่ Klausner ต้องการจะชี้ให้เห็นมากที่สุดคือ ความแตกต่างระหว่างพุทธศาสนาตามคัมภีร์ ซึ่งเป็น “วัฒนธรรมหลัก” กับพุทธศาสนาชาวบ้านหรือ “วัฒนธรรมชาวบ้าน” และพุทธศาสนาชาวบ้านนี้ก็คือ ส่วนที่เราจะเห็นถึงความผสมกันทางศาสนามากที่สุด

A. Thomas Kirsch ^๘ ทำการค้นคว้าวิจัยในหมู่บ้านหนองสูงในภาคตะวันออกเฉียงเหนือและยอมรับการแบ่งลักษณะของความเชื่อออกเป็นพุทธศาสนา ไสยศาสตร์ และศาสนาพราหมณ์ โดยมองเห็นว่าพุทธศาสนาเป็นแกนกลางของระบบความเชื่อ ทั้งนี้เป็นเพราะกิจกรรมทางพุทธศาสนามีวัดเป็นจุดศูนย์กลาง และมีพระภิกษุสงฆ์เป็นผู้ดำเนินกิจกรรมทางศาสนา กิจกรรมทางความเชื่ออื่นอาจจะเข้ามาเกี่ยวข้องกับวัดแต่ไม่ใช่แกนกลาง นอกจากนี้ Kirsch ยังเน้นถึงข้อแตกต่างระหว่างกิจกรรมที่เกี่ยวกับความต้องการทางโลกและทางธรรม พิธีกรรมทางพุทธศาสนาเน้นกิจกรรมทางธรรมและชักชวนให้ประชาชนตัดกิเลส พิธีกรรมทางศาสนาพราหมณ์เน้นกิจกรรมทางโลกซึ่งในบางขณะขัดต่อหลักในศาสนาพุทธและมีที่เห็นชัดที่สุดคือพิธีแต่งงาน ส่วนความเชื่อทางไสยศาสตร์นั้นตามความเห็นของ Kirsch เห็นว่ามีอยู่ทั่วไปโดยไม่มีระบบที่เห็นได้ชัดส่วนใหญ่ เป็นเรื่องเกี่ยวกับผีและรวมอยู่กับพฤติกรรมทางพุทธศาสนาด้วย เห็นได้จากการที่พระสงฆ์บางรูปสามารถได้ผีได้ ทำให้ Kirsch มองว่าพุทธศาสนาและไสยศาสตร์อาจจะเป็นปฏิบัติต่อกันได้หรืออย่างน้อยคนก็รู้สึกวาระบบความเชื่อสองระบบนี้อยู่คนละข้าง

ดังนั้นจะเห็นได้ว่า แนวความคิดของ Kirsch ไม่ได้แตกต่างไปจากของ Textor หรือของ Kaufman มากนัก การเน้นถึงความแตกต่างระหว่างกิจกรรมทางโลกและกิจกรรมทางธรรมก็เป็นสิ่งที่นักวิชาการทั้งสองคนไม่ได้ปฏิเสธ การที่ Textor แบ่งสิ่งศักดิ์สิทธิ์ออกเป็นส่วนที่เกี่ยวข้องกับศีลธรรมและส่วนที่ไม่เกี่ยวข้องกับศีลธรรมนั้นอาจจะเรียกว่าส่วนที่เป็นเรื่องทางธรรมและส่วน-

๗. Klausner, William J. "Popular Buddhism in NE Thailand" in Studying Personality Cross-Culturally, David Kaplan(ed.) N.Y. :Row, Peterson and Company. 1961. หรือ "พุทธศาสนาชาวบ้านในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ สังคมวิทยาของหมู่บ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ." สุเทพ สุนทรเกสัช (บรรณาธิการ) โรงพิมพ์สมาคมสังคัมศาสตร์ ๒๕๑๑ หน้า ๑๖๖-๑๘๐

๘. A. Thomas Kirsch. Phu-Thai Religious Syncretism : A Case Study of Thai Religion and Society, Harvard Ph.D. dissertation, 1967.

ที่เป็นเรื่องทางโลก ซึ่งหมายความว่า เรื่องศาสนาพุทธเป็นเรื่องทางธรรมและเรื่องไสยศาสตร์เป็นเรื่องทางโลก ข้อแตกต่างระหว่าง Kirsch กับ Textor จึงอยู่ที่ว่า Textor มองโหราศาสตร์ว่าเป็นเรื่องต่างหากนอกเหนือไปจากกิจกรรมทางโลก ในขณะที่ Kirsch มองพิธีกรรมทางศาสนาพราหมณ์ซึ่งรวมโหราศาสตร์ด้วยว่าเป็นกิจกรรมทางโลก เรื่องนี้เป็นเรื่องที่ผู้อ่านแต่ละคนจะต้องตัดสินใจเอาเองว่าเห็นด้วยกับนักวิชาการผู้ใดและมากน้อยเท่าใดด้วย

S.J. Tambiah^๕ ยอมรับว่านักวิชาการหลายคนมองเห็นข้อแตกต่างระหว่างศาสนาพุทธศาสนาพราหมณ์และไสยศาสตร์ และบางคนเห็นว่ามีความขัดแย้งในหลักความเชื่อระหว่างระบบความเชื่อต่าง ๆ ในหมู่บ้านพราหมณ์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ Tambiah พยายามชี้ให้เห็นว่าความสัมพันธ์ระหว่างความเชื่อทางศาสนาพุทธและไสยศาสตร์นั้นเป็นสิ่งที่ซับซ้อน มีทั้งความขัดแย้ง การส่งเสริมซึ่งกันและกัน ความเกี่ยวเนื่องกัน และอาจจะนำมาเรียงลำดับชั้นของสำคัญได้ แทนที่จะพยายามแยกแยะส่วนใดเป็นศาสนาพุทธ ส่วนใดเป็นศาสนาพราหมณ์ และส่วนใดเป็นไสยศาสตร์ Tambiah คิดว่าเราควรจะหันมามองถึงความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน เพราะเหตุว่าผู้ประกอบการพิธีกรรมทางไสยศาสตร์ หรือหมอผีนั้นจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องใช้ความรู้ทางพุทธศาสนาด้วยและพราหมณ์ผู้ประกอบการพิธีกรรมทางศาสนาพราหมณ์ส่วนใหญ่เป็นคนสูงอายุซึ่งเคยบวชพระมาแล้ว พิธีกรรมทางพุทธศาสนาและพิธีบายศรีสู่ขวัญเกี่ยวพันกัน ส่งเสริมซึ่งกันและกันรวมทั้งเป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างของหมู่บ้านด้วย ในพิธีกรรมต่างๆ เราจะเห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่าง “ผู้เฒ่า” และ “ลูกหลาน” เช่น งานศพ คือการที่ “ลูกหลาน” แสดงการระบอ “ผู้เฒ่า” งานบายศรีสู่ขวัญ คือการที่ “ผู้เฒ่า” อวยพรให้กับ “ลูกหลาน” ในพิธีเหล่านี้จะมีส่วนที่เป็นพุทธ พราหมณ์ และไสยศาสตร์อยู่รวมๆ คละกันไป

ในบทสรุป Tambiah เสนอว่าเราควรแบ่งศาสนาออกเป็น ๑. ศาสนาในอดีต ซึ่งรวมทั้งคัมภีร์คำสั่งสอนทางศาสนาในอดีต และการเปลี่ยนแปลงในสถาบันศาสนาที่เกิดขึ้น ๒. ศาสนาปัจจุบันซึ่งรวมถึงพฤติกรรมทางศาสนาที่มีอยู่ในปัจจุบันและคัมภีร์คำสั่งสอนในอดีตที่ยังใช้อยู่ในปัจจุบัน สิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่สำคัญและแยกออกจากศาสนาในปัจจุบันไม่ได้ Tambiah เชื่อว่าถ้าพิจารณาในแนวนั้นเราจะเข้าใจถึงความสัมพันธ์ระหว่างระบบความเชื่อต่างๆ เช่น ความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์และพราหมณ์ การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและการเปลี่ยนแปลงทางศาสนาจะช่วยอธิบายถึงความผสมกลมกลืนกันทางศาสนาได้

^๕ S.J. Tambiah, Buddhism and Spint Cults in NE Thailand. Combridge : Cambridge University 1970.

ฉะนั้นจะเห็นได้ว่านักมานุษยวิทยาตะวันตกที่สนใจพุทธศาสนาในสังคมไทยได้พยายามมองถึงข้อแตกต่างระหว่างศาสนาพุทธ ศาสนาพราหมณ์และไสยศาสตร์กันมาแล้วเป็นส่วนมาก แต่การที่เขาจะใช้ข้อแตกต่างนี้เป็นข้อแตกต่างหลักในการพิจารณาถึงลักษณะของพุทธศาสนานั้น เป็นสิ่งที่นักวิชาการแต่ละคนจะเลือกได้ ส่วนใหญ่มองรับว่ามีข้อแตกต่างในระบบความเชื่อ ๓ ระบบนี้ในระดับชาวบ้าน การเข้าใจข้อแตกต่างระหว่างระบบความเชื่อจะช่วยให้เข้าใจพุทธศาสนาชาวบ้านได้ง่ายขึ้น

การศึกษาพระธรรมคำสอนทางพุทธศาสนาแนวใหม่ในสังคมไทย

ในประเทศไทยเราก่อนที่จะได้รับอิทธิพลตะวันตก การศึกษาศาสนาเป็นการศึกษาพระไตรปิฎกหรือพระคัมภีร์ เป็นการศึกษาทางค่านิยมธรรมและพิธีกรรมและไม่ได้ชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างศาสนาและสังคมอย่างจริงจังและอย่างเป็นกลาง ทั้งนี้ก็หมายความว่าคนไทยมองไม่เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างศาสนาและสังคม ตามความเป็นจริงแล้วในสังคมไทยศาสนาและสังคมเป็นสิ่งที่แยกกันไม่ได้ พิธีกรรมทางศาสนาได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตประจำวันของคนไทยมานานแล้ว เพียงแต่ว่ายังไม่มีผู้พิจารณาวิเคราะห์ถึงความสัมพันธ์ระหว่างศาสนาและสังคมกันอย่างลึกซึ้งเท่านั้น

ลักษณะการศึกษาศาสนาพุทธในประเทศไทย อาจจะแบ่งออกเป็น ๒ ส่วนคือ ส่วนที่ศึกษาเกี่ยวกับพระธรรม คำสั่งสอน และส่วนที่ชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างศาสนา พุทธและสังคม ทั้งสองส่วนจะแบ่งได้เป็น ๒ ระยะ ระยะแรกคือลักษณะการศึกษาแบบเดิมที่มีมาแต่โบราณ และระยะที่สองคือ ลักษณะแนวโน้มของการเปลี่ยนแปลงซึ่งเกิดขึ้นเมื่อหลัง ๒๕ พุทธศตวรรษแล้ว การเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นในส่วนที่เกี่ยวกับการศึกษาพระธรรมและในส่วนที่เกี่ยวกับการศึกษาถึงความสัมพันธ์ระหว่างศาสนาและสังคม

๑. พระธรรม

การศึกษาศาสนาในแง่พระธรรมคำสอนเป็นการมองในแง่ของวัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณีรวมถึงการพิจารณาพิธีกรรมต่างๆ และการพิจารณาศาสนาในรูปของระบบสัญลักษณ์ซึ่งจะช่วยส่งเสริมให้ผู้ศึกษาเข้าใจศาสนาพุทธดีขึ้นและลึกซึ้งขึ้น แต่ผลที่จะได้จากการศึกษาในแนวนั้น จะเป็นในรูปวิชาการมากกว่าการประยุกต์เอาความรู้ที่ได้มาเข้ากับชีวิตในสังคมไทย การ

ศึกษาพุทธศาสนาในแคว้นมีมานานแล้ว และผู้ที่ศึกษาส่วนใหญ่ก็เป็นพระหรือผู้ที่มีลักษณะธรรมะธรรมโมเท่านั้น แต่เดิมมีการเน้นการศึกษาพระไตรปิฎก มีการฟังเทศน์มหาชาติเป็นประจำ และสังคมยกย่องผู้ที่มีความรู้ทางพระไตรปิฎกอย่างแตกฉาน และสามารถเล่าต่อ ๆ กันฟังได้ การศึกษาของพระก็เน้นทางด้านพระธรรมและภาษาบาลี ซึ่งจะเป็นเครื่องช่วยให้อ่านพระธรรมได้คล่องขึ้น ลักษณะของการพยายามเข้าใจทางธรรมก็มีลักษณะท่องจำ ไม่ได้มีการวิเคราะห์ให้เข้าใจถึงเนื้อแท้หรือสาระของเนื้อเรื่องอย่างจริงจัง

ปัจจุบัน “ชาวพุทธใหม่” ได้มองพระคัมภีร์หรือพระไตรปิฎกในลักษณะที่ผิดไปจากในสมัยโบราณ คือ แทนที่จะยึดเอาพระไตรปิฎกทั้งหมดเป็นหลักของพุทธศาสนาอย่างแน่นแฟ้นเปลี่ยนแปลงไม่ได้ “ชาวพุทธใหม่” ได้หันมามองเฉพาะส่วน และเลือกดึงเอาเฉพาะบางส่วนมาวิเคราะห์ ระยะเวลา ๆ นี้มีการถกเถียงกันว่าศาสนาพุทธเป็นศาสนาหรือเป็นปรัชญาซึ่งขึ้นอยู่กับการศึกษาความหมายว่า ศาสนาคืออะไร และปรัชญาคืออะไร ผู้ที่คิดว่าศาสนาคือความเชื่อที่งมงาย พิสูจน์ไม่ได้ก็มักจะไมยอมรับว่ามีพุทธศาสนาและไม่หาพุทธปรัชญามาแทนที่ ฉะนั้นในขณะนี้จึงมีการวิเคราะห์ลักษณะคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าอย่างละเอียดลึกซึ้งมากขึ้น แทนการยอมรับโดยไม่มีการวิเคราะห์ซึ่งมีมาแต่เดิม และบางคนอาจจะไปไกลถึงขนาดที่เรียกพุทธปรัชญา (หรือพุทธศาสนา) ว่าเป็นวิทยาศาสตร์ หนังสือ “ห้วงมหรณพ” ของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช เป็นตัวอย่างของหนังสือซึ่งพยายามมองพุทธศาสนาในแนวใหม่แตกต่างจากที่เคยมองกันมาในสมัยโบราณ เป็นการมองคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าในแง่วิทยาศาสตร์หรือชีววิทยา

ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ อ้างถึงคำสั่งสอนทางพุทธศาสนาที่ว่า “ปฐม กถล โหติ” “ในเบื้องต้นมีแต่เซลล์เดียว ชีวิตบางอย่างก็คงรูปอยู่ในลักษณะเซลล์เดียว บางอย่างก็งอกเงยจนประกอบด้วยเซลล์เป็นจำนวนมากมาย” จากนั้น ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ก็แสดงให้เห็นถึงการวิวัฒนาการของสัตว์จากสัตว์เซลล์เดียวมาเป็นสัตว์หลายเซลล์ประเภทต่าง ๆ ทั้งที่นักชีววิทยาได้กล่าวไว้ทั้งนี้โดยแทรกเหตุผลทางศาสนาและชีววิทยาถึงสาเหตุที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงนั้น ๆ การปฏิสนธิของมนุษย์ก็เกิดขึ้นมาจากการที่กอลละหรือเซลล์ในฝ่ายหญิงผสมกับสเปิร์มมา ไทซัวของฝ่ายชายทำให้เกิด “ซนะ” คือก้อนแข็ง ซึ่งจะเกิดการแบ่งตัว

“พอกอลละแตกสาขารบสืบทอดไขก็จะถึงมคคูกพอดิ สภาพอันเป็นก้อนแข็งหรือซนะหุ้มห่ออยู่ภายนอกก็ละลายหายไป เหลือแต่กอลละอันแตกสาขาแล้ว และกอลละนั้นก็เข้าเกาะกับ

พันมตลูกบังเกิด “เกสา โลมา นขา ปิจ” คือเป็นศีรษะ ผม ขน และเล็บต่อไปจนครบตัวทารก”^{๑๐}

พระราชขัยกวีหรือท่านพุทธทาส ได้พยายามอธิบายให้ประชาชนเข้าใจในเรื่องศาสนาเสียใหม่ว่าคำว่าศาสนานี้พิจารณากันได้ ๒ ระดับ ถ้าเป็นระดับพระคัมภีร์ก็มี ๓ ส่วน คือส่วนปริยัติ ส่วนปฏิบัติและส่วนปฏิเวธ คือการเรียนรู้ การทำ และการได้ผลของการทำ ส่วนคำว่าศาสนาในระดับที่สองคือ ระดับที่ประชาชนไทยทั่วไปเข้าใจ หมายถึงตัววัตถุศักดิ์สิทธิ์และพิธีกรรมต่างๆ หรือตามที่ใช้เรียกในบทความนี้ว่า ศาสนาระดับชาวบ้าน ท่านพุทธทาสกล่าวว่า การเข้าใจคำว่าศาสนาในระดับที่สองนี้ เป็นการเข้าใจศาสนาในทางที่ผิด และจะทำให้เกิดความยุ่งยากและความสับสนเปลือง การเข้าใจพุทธศาสนาในส่วนที่เป็นปริยัติ ปฏิบัติและปฏิเวธนั้นคือการเรียนรู้ การปฏิบัติและการได้รับผล และส่วนปฏิบัติเป็นส่วนที่สำคัญที่สุดเพราะ “ตัวศาสนาแท้จริงเราต้องเจาะลงไปที่ตัวการปฏิบัติ หรือการกระทำที่เป็นการดับกิเลสและดับความทุกข์” ถ้าเราเพิ่งเล็งถึงตัวปริยัติ (การศึกษาเล่าเรียน) ก็เรียกว่า เราไปเจาะลงที่ส่วนเปลือก ถ้าเราไปเจาะลงที่ตัวการปฏิบัตินั้นแหละจึงจะถึงส่วนเนื้อ ที่นี้ถ้าจะเจาะลงเลยไปถึงปฏิเวธหรือผลมันก็เลยส่วนเนื้อเข้าไปซึ่งก็ไม่จำเป็น เพราะว่าเป็นที่ที่ไม่ได้เองมีมาเองในการที่จะส่งเสริมพระศาสนาหรือบำรุงพระศาสนาให้ก้าวหน้าแท้จริงมันจึงอยู่ที่การส่งเสริมการปฏิบัติ คือส่งเสริมให้มีการปฏิบัติที่ถูกต้องขึ้นมาให้ได้^{๑๑}

ท่านพุทธทาสภิกขุได้พยายามชี้ให้ชาวพุทธเห็นว่า เรื่องพิธีกรรมต่างๆ นั้นส่วนใหญ่มาจากศาสนาพรหมณ์ทั้งสิน และเราไม่ควรจะให้ความสนใจกับพิธีกรรมเหล่านั้น หันมาหาหลักแท้ๆ ของพุทธศาสนา คือ “ตัวการกระทำที่เป็นการดับกิเลสและดับความทุกข์”^{๑๒} หรืออีกนัยหนึ่งคือการไม่ยึดมั่นในตัวตนของตน สรุปร่วมมนุษย์เราควรพยายามประพฤติให้ดีที่สุดให้ถูกต้องที่สุด เพื่อดับกิเลสและดับความทุกข์ โดยไม่ต้องเน้นทางด้านพระธรรมหรือหวังผลที่จะได้รับ

จะเห็นว่าการเข้าใจพุทธศาสนาในแนวของท่านพุทธทาสนั้น แตกต่างจากการพยายามเข้าใจพุทธศาสนาที่มีมาแต่เดิม เป็นการเน้น “วัฒนธรรมหลัก” แทน “วัฒนธรรมชาวบ้าน” ซึ่งท่านพุทธทาสเห็นว่าเป็นการเข้าใจที่ผิดถึงแม้จะมีมานานแล้ว แต่เราจะไปว่ากล่าวประชาชนซึ่ง

๑๐ คึกฤทธิ์ ปราโมช ห้วงมรรณพ สำนักพิมพ์ก้าวหน้า ๒๕๑๒ หน้า ๑๒๔

๑๑ พระราชขัยกวี (พุทธทาส อินทปัญโญ) คำบรรยายเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พลโท พระวิชัยยุทธเดชาภินิ (เดชา บุนนาคบุป) ๒๕๑๐ หน้า ๗

๑๒ พระราชขัยกวี เรื่องเดิมหน้า ๒๖

เข้าใจศาสนาในแบบเดิมนั้นไม่ได้ เพราะความเข้าใจผิดเกิดขึ้นเพราะการถ่ายทอดที่ผิด เป็นส่วนหนึ่งของการถ่ายทอดขนบธรรมเนียมประเพณีจาก “วัฒนธรรมหลัก” ไปเป็น “วัฒนธรรมชาวบ้าน” โดยได้รับการจัดแปลให้เข้ากับสภาพสิ่งแวดล้อม ในส่วนที่เกี่ยวกับการศึกษาเรื่องเนื้อหาของศาสนาผู้ศึกษาก็จะรู้ถึงเนื้อหาและมักจะมีความคิดเห็นว่าส่วนใดถูกส่วนใดผิด แต่การมองในแง่สังคมวิทยาและมานุษยวิทยาเป็นการมองถึงสาเหตุหรือที่มาของความเชื่อรวมทั้งหน้าที่ประโยชน์ของความเชื่อนั้น ๆ ด้วย ความถูกต้องในเนื้อหาไม่แตกต่างกันเท่าใด ตรงไปที่ความเข้าใจนั้น ๆ มีส่วนทำให้สังคมยังยืนอยู่ในลักษณะที่ผสมผสานเข้ากันได้

ในหนังสือเรื่องพุทธศาสนากับสังคมศาสตร์ พ.ต.อ. ชลอ อุทกภาชน์ ได้นำเอาคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าซึ่ง พ.ต.อ. ชลอ ใช้ชื่อว่า “หลักจริยศาสตร์สังคม”^{๑๓} มาอธิบายในแนวสังคมศาสตร์ ตัวอย่างเช่น หลักจริยศาสตร์ในพรหมวิหารสี่ หลักจริยศาสตร์สังคมเรื่องโลกธรรมแปด หลักจริยศาสตร์สังคมเรื่องการได้ลาภ หลักจริยศาสตร์สังคมเรื่องอิทธิบาทสี่ ฯลฯ ในแต่ละเรื่อง พ.ต.อ. ชลอ ได้พยายามอธิบายเหตุผลและประโยชน์ที่จะได้รับในแง่สังคมศาสตร์จากการปฏิบัติตามหลักจริยศาสตร์ เป็นการพยายามอธิบายในแง่สมัยใหม่ หลังจากได้ทำการค้นคว้าข้อมูลทางด้านสังคมศาสตร์และทางด้านพระพุทธธรรมอย่างมากมาย นับเป็นการศึกษาธรรมของเรื่องพระพุทธเจ้าในแนวที่แตกต่างไปจากการศึกษาพระไตรปิฎกแบบสมัยก่อน

การพยายามศึกษาพุทธศาสนาในแนวใหม่นี้ นับเป็นบ่อเกิดของ “วัฒนธรรมหลัก” ในอีกแนวหนึ่งแตกต่างไปจาก “วัฒนธรรมหลัก” ตามพระไตรปิฎกตามที่กล่าวมาแล้ว ถ้าจะพิจารณา “วัฒนธรรมหลัก” ของพุทธศาสนาตามแนวที่ชาวพุทธใหม่สนใจจะเห็นได้ว่า “วัฒนธรรมหลัก” ทางพุทธศาสนายังขาดส่วนประกอบที่จะตอบสนองความต้องการทางด้านจิตใจและความต้องการทางด้านชนชั้นอยู่ ชาวพุทธใหม่ไม่เน้นทางด้านพิธีกรรม แต่บทบาทของพิธีกรรมในประเทศด้อยพัฒนายังเป็นสิ่งที่ประชาชนต้องการ

๒. พิธีกรรมสร้างความสัมพันธ์ระหว่างศาสนาและสังคม

พิธีกรรมเป็นส่วนประกอบของศาสนาซึ่งประชาชนให้ความสนใจมากและพยายามปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด ในสมัยก่อนที่จะมีการวิเคราะห์พุทธศาสนาอย่างจริงจัง ประชาชนแทบทุกคนจะคิดว่าพิธีกรรมทางศาสนาก็คือศาสนา ท่านพุทธทาสภิกขุได้กล่าวไว้แล้วว่าความเข้าใจนี้เป็นความที่เข้าใจผิด เพราะพุทธศาสนานั้นในเรื่องความประพฤติ การปฏิบัติตนมิได้เน้นทางด้าน

๑๓ พ.ต.อ. ชลอ อุทกภาชน์ พุทธศาสนากับสังคมศาสตร์ แพร่พิทยา ๒๕๑๔

พิธีกรรม การวิเคราะห์ศึกษาพุทธศาสนาในระยะหลังคือการแบ่งแยกศาสนาพุทธ ศาสนาพราหมณ์ และการเชื่อในผีสางเทวดาออกจากกัน เพื่อพิจารณาส่วนที่เป็นพุทธศาสนาแท้ ๆ จากการวิเคราะห์ปรากฏว่า ศาสนาพราหมณ์และไสยศาสตร์มีส่วนสัมพันธ์กับศาสนาพุทธมาก และคนส่วนมากได้เข้าใจว่าความเชื่อทางศาสนาพราหมณ์และผีสางเทวดาเป็นส่วนหนึ่งของพุทธศาสนา ยิ่งทางด้านพิธีกรรมจะเห็นว่าพิธีกรรมที่ปฏิบัติตามกันอยู่ในปัจจุบันนี้เป็นพิธีกรรมที่สืบเนื่องมาจากความเชื่อในศาสนาพราหมณ์มากกว่าศาสนาพุทธ ประเพณีต่าง ๆ เช่น ประเพณีแต่งงาน งานศพ ขึ้นบ้านใหม่ แห่นางแมว ฯลฯ มิใช่ส่วนประกอบของพุทธศาสนา แต่เนื่องจากความสัมพันธ์ระหว่างศาสนาต่าง ๆ ที่มีมาแต่อดีต ทำให้เกิดการผสมระหว่างพิธีกรรมของศาสนาต่าง ๆ และมีการรวมเอาพิธีกรรมของศาสนาหลายศาสนาไว้ด้วยกัน ซึ่งอาจจะเป็นการพยายามทำทุกอย่างเพื่อให้ได้ผลมากที่สุด และหรือเป็นการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรมเพื่อรักษาไว้ทั้งสองอย่าง แบบเดียวกับการเปลี่ยนแปลงในพิธีศพของคนจีนในระยะหลังนี้ที่มีการรวมพิธีกรรมแบบไทยและแบบจีนไว้ด้วยกัน มีการสวดศพในตอนกลางคืน มีการเผากระดูก และใช้พิธีฝังศพแทนพิธีเผาศพ พิธีกรรมต่าง ๆ ในสมัยโบราณในระยะที่มีการผสมระหว่างพิธีกรรมพุทธ พิธีกรรมพราหมณ์ และการเชื่อผีคงจะเกิดขึ้นในทำนองเดียวกันนี้และในที่สุดกลายเป็นพิธีกรรมของไทยไป

ลักษณะการเปลี่ยนแปลงทางความเชื่อและพิธีกรรมให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นทั่วไปและถ้าเปรียบเทียบประเพณีท้องถิ่นในท้องที่ที่แตกต่างกันจะเห็นว่ามีลักษณะที่คล้ายกัน แต่แตกต่างกัน ถ้าเปรียบเทียบพิธีกรรมแต่ละอย่างในประเทศที่นับถือพุทธศาสนาเถรวาทในเอเชียอาคเนย์ทั้งหลาย ก็เห็นข้อแตกต่างและความผิดเพี้ยน ถึงแม้ว่าความเชื่อในศาสนาพุทธจะมีจุดแรกเริ่มเดียวกัน การรับเอาศาสนาพราหมณ์เป็นเพราะศาสนาพุทธเกิดขึ้นในประเทศอินเดียซึ่งมีความเชื่อทางพราหมณ์เกิดขึ้นก่อนแล้ว เมื่อมีการเผยแพร่ศาสนาพุทธจากประเทศอินเดียในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราชเข้ามาในแถบเอเชียอาคเนย์ซึ่งมีความเชื่อในเรื่องผีอยู่ก่อนแล้วจึงเกิดการรวมความเชื่อในศาสนาพุทธและความเชื่อในเรื่องผีเทวดาเข้าไว้ด้วยกันกลายเป็นศาสนาพุทธแบบไทยหรือแบบลังกาหรือแบบลาว หรือแบบเขมร ซึ่งมีลักษณะเฉพาะปรับปรุงให้เข้ากับสภาพความเชื่อที่มีอยู่เดิมในท้องที่แต่ละแห่ง พิธีกรรมทางศาสนาส่วนที่เป็นพุทธแท้ ๆ มีลักษณะง่ายและไม่ซับซ้อนเท่าพิธีกรรมทางศาสนาพราหมณ์ ปัจจุบันประชาชนบางคนได้พยายามดัดพิธีกรรมบาง

ส่วนออกเมื่อเห็นว่าไม่ใช่พิธีกรรมทางพุทธ ที่เห็นชัดคือความเชื่อในเรื่องศาลพระภูมิ ซึ่งเป็นความเชื่อในเรื่องเจ็ก และเป็นส่วนประกอบในศาสนาพราหมณ์และไสยศาสตร์ แต่ไม่ใช่พุทธศาสนา ถ้ามีการพิจารณาวิเคราะห์ส่วนประกอบของศาสนาต่าง ๆ มากขึ้น พิธีกรรมต่าง ๆ ในสังคมไทยอาจจะมีลดน้อยลง

ถ้าจะพิจารณาถึงความสำคัญของพิธีกรรมในสังคม ก็ต้องยอมรับกันว่าพิธีกรรมมีส่วนทำให้ประชาชนซึ่งอยู่ในท้องถิ่นเดียวกันมีความผูกพันกันมีการประกอบพิธีกรรมร่วมกัน เช่นในงานขึ้นบ้านใหม่ หรืองานฉลองเทศกาลต่าง ๆ เป็นการรวมญาติมิตรมีการสังสรรค์และเลี้ยงฉลองเป็นการสร้างความสามัคคีในท้องถิ่น การมีประเพณีต่าง ๆ เป็นประจำเป็นเครื่องมือสร้างความสามัคคีโดยไม่จำเป็นที่จะต้องพยายามจัดงานสังสรรค์ขึ้นมาอย่างที่เราเห็นกันอยู่ในสังคมเมืองปัจจุบัน ในสังคมเมืองซึ่งสมาชิกของสังคมมีความเป็นอยู่ในลักษณะตัวใครตัวมันมากกว่าในชนบท และอาณาเขตของสังคมกว้างใหญ่กว่าในสังคมชนบท ความจำเป็นในการจัดงานสังสรรค์จึงเกิดขึ้น แต่ถึงกระนั้นการจัดงานแต่งงานและงานศพก็ยังมิมีประโยชน์ในการตั้งญาติมาพบปะกัน เป็นการรักษาความสัมพันธ์ซึ่งเคยมีอยู่ให้มิอยู่ต่อไป พิธีกรรมทางศาสนาบางอย่างก็มีส่วนช่วยรักษาสุขภาพจิตของประชาชนด้วย เช่น การทำบุญช่วยทำให้คนบางคนสบายใจ เป็นการฝึกให้คนรู้จักให้และมีใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ผลประโยชน์ทางจิตใจเป็นสิ่งที่เห็นได้ชัดที่สุด

สรุป

จากที่กล่าวมาแล้วนี้ ถ้าจะหันมาตอบคำถามที่ว่า พุทธศาสนาในสังคมไทยคืออะไร ก็ต้องแยกตอบตามระดับ คือในระดับสูงหรือระดับพระคัมภีร์ พุทธศาสนาก็คือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า แต่ในระดับชาวบ้านพุทธศาสนาในสังคมไทยก็คือระบบความเชื่อซึ่งรวมเอาระบบความเชื่อในคำสั่งสอนทางพุทธศาสนามาผนวกเข้ากับความเชื่อในศาสนาพราหมณ์และความเชื่อในไสยศาสตร์ การรวมระบบความเชื่อหลายระบบไว้ด้วยกันนั้นไม่เสียหายอะไร ตราบใดที่มนุษย์ยังมีเสรีภาพในการนับถือศาสนา ไสยศาสตร์เป็นระบบความเชื่อที่สามารถแทรกซึมเข้าไปในศาสนาอื่น ๆ ได้เช่นเดียวกับการแทรกซึมเข้าไปในศาสนาพุทธ และถ้าจะพิจารณาลักษณะความเชื่อของประเทศต่าง ๆ ทั่วโลก จะเห็นได้ว่าในศาสนาสำคัญ ๆ ของโลก (Great Religion) ไสยศาสตร์ได้มีโอกาสเข้าไปเป็นส่วนประกอบด้วยทั้งนั้น ศาสนาคริสต์ในสมัยโบราณมีความเชื่อในเรื่องแม่มดหมอผี รวมอยู่ด้วยมาก และในประเทศด้อยพัฒนาในอเมริกากลาง อเมริกาใต้ และ

อัฟริกา ศาสนาคริสต์ียนที่พวกมิชชันนารีได้นำไปเผยแพร่กัน เมื่อแผ่กระจายไปยังชาวพื้นเมือง ก็มีการรวมเอาระบบความเชื่อผีสังนางไม้ที่มีอยู่ในท้องถิ่นนั้นผนวกเข้าไปในศาสนาคริสต์ียนด้วย ในศาสนาอื่นก็เช่นเดียวกันมักจะมี ความเชื่อทางไสยศาสตร์ปนอยู่ด้วยเสมอ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ความเชื่อในระบับท้องถิ่นหรือ “วัฒนธรรมชาวบ้าน”

ฉะนั้นการที่ผู้ที่สนใจศึกษาศาสนาพุทธแนวใหม่ในสมัยปัจจุบันจะเน้นเฉพาะความเชื่อในส่วนที่เป็นศาสนาพุทธแท้ ๆ ก็เป็นการศึกษา “วัฒนธรรมหลัก” และพยายามแยกส่วนที่มาจากศาสนาพราหมณ์และไสยศาสตร์ออกไป ทัดส่วนที่เป็น “ชาวบ้าน” ทั้งเสีย ความพยายามนี้จะสำเร็จเฉพาะในหมู่ชนชั้นสูงกลุ่มน้อยเท่านั้น โอกาสที่ประชาชนทั้งประเทศจะยอมรับ “วัฒนธรรมหลัก” เป็นไปได้ยาก นอกเสียจากว่าจะเกิดการเปลี่ยนแปลงในสังคมทั้งทางด้านเศรษฐกิจ และการเมืองในลักษณะที่มีสิ่งอื่นมาตอบสนองความต้องการของชนส่วนใหญ่ทั้งในระดับจิตใจและระดับชุมชน เพื่อว่าสิ่งใหม่นี้จะทำหน้าที่แทนความเชื่อทางไสยศาสตร์และศาสนาพราหมณ์ที่เป็นส่วนประกอบของ “วัฒนธรรมชาวบ้าน”